

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-20>

УДК 373.21(73)+373.21(71)

Рудницька-Юрійчук І.Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ ЗА ЗОРОВО-СЛУХОВИМ МЕТОДОМ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ США ТА КАНАДИ

Анотація. У статті розглядаються особливості вивчення української мови дітьми дошкільного віку в українській діаспорі США та Канади; розкривається специфіка зорово-слухового методу, як основного і найдоступнішого методу у роботі з дітьми дошкільного віку. Особлива увага у статті приділяється аналізу методичних посібників авторства Стефанії Магус та Софії Василюшин, де авторки пропонують активно застосовувати ігрові методи й засоби в мовній освіті дошкільників. Результатом їх праці стали відповідні посібники, що з'явилися друком у різних країнах, де проживали українці та діяла система рідномовної освіти, що сприяла формуванню їх національної самосвідомості та збереженню етнокультурної ідентичності.

Ключові слова: діти, дошкільня, українська мова, діаспора, зорово-слуховий метод, вивчення, програма.

Rudnytska-Yuriichuk Iryna

Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University

PECULIARITIES OF STUDYING THE NATIVE LANGUAGE BY THE VISUAL-AUDIAL METHOD BY PRE-SCHOOL-AGE CHILDREN IN UKRAINIAN DIASPORA OF THE USA AND CANADA

Summary. The article focuses on peculiarities of studying the Ukrainian language by pre-school-age children in Ukrainian diaspora of the USA and Canada; elucidates specifics of the visual-audial method as the main and most accessible method in working with pre-school-age children. Since school and pre-school age sees playing activity as the prominent one in studying process, experienced teachers in native schools of the USA and Canada actively utilized playing methods and means in language teaching. The article particularly emphasizes analysis of methodical guides by Stefaniya Magus and Sofiya Vasylyshyn, where the authors suggest active utilization of playing methods and means in pre-school-age children language teaching. Their work resulted in corresponding teacher's guides having been published in different countries where the Ukrainians lived and the system of native language teaching took place, which contributed to formation of their national mentality and preserving ethnic and cultural identity. Ukrainian schools in the diaspora pay great attention to the Ukrainian language study, particularly in "svitlychka" and training (preschool) classes where they study Ukrainian poems, songs, riddles, tales, thus enriching preschooler's active vocabulary with Ukrainian words. Only after a preschooler learns the pronunciation of unfamiliar sounds, the basic principles of sentences in Ukrainian he begins exploring other Ukrainian studies subjects. Analysis of preschools shows that mastery of the native language is primarily of practical character. "Svitlychka" pupils should be able to answer simple questions related to their environment, describe a picture, and count to ten. Children of older groups must say their own story, count to twenty. In the preparatory class pupils should know Ukrainian alphabet, be able to write individual letters, talk on easy topic, to describe an event or class, tell a more complex fairy tale, count to fifty. Classes of literature introduce American and Canadian Ukrainians into a rich national spiritual world of the Ukrainian people. They introduce kids to folklore, poems and short stories by T. Shevchenko, I. Franko, L. Hlibov, L. Ukrainka, N. Zabyla, R. Zavadovych.

Keywords: Sadochok (pre-school), diaspora, national mentality, Ukrainian kindergarten, program, visual-audial method.

Постановка проблеми. Період дошкільня у національній виховній системі української діаспори у США та Канаді займає перші ступені позародинного виховання, де відбувається становлення дитячої свідомості, загартування організму, прилучення до духовних цінностей української нації. Ефективність цього процесу залежить від багатьох факторів. Важлива роль серед них належить дидактичному забезпеченню навчально-виховного процесу в дошкільних установах різного типу, головна мета діяльності яких полягає в формуванні національної свідомості вихованців через засвоєння української мови, а також опанування змісту таких українознавчих предметів, як література, історія, культура та географія України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення рідної мови в українській діаспорі США та Канади розглядали у своїх працях зарубіжні та вітчизняні україністи – Б.-Н. Білаш, Й. Дачкевич, Я. Славутич; особливості навчання

української мови дітей розкривали А. Богданюк, І. Зельська, С. Магус, Г. Мізь, С. Романюк, І. Руснак, О. Суховерська, Я. Славутич, Л. Храплива-Щур та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність істотних досліджень у сфері навчання дітей української мови, на даний час залишаються нерозглянутими питання, які б висвітлювали особливості використання зорово-слухового методу для вивчення рідної мови дітьми дошкільного віку у західній діаспорі. Подальшими перспективними напрямками дослідження запропонованої проблеми є аналіз дидактичного забезпечення дошкільної освіти і виховання зарубіжних українців.

Мета статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати особливості навчання української мови дітей дошкільного віку в дитячих установах української діаспори, використовуючи зорово-слуховий метод.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлюючи важливість цього фактора в формуванні особистості дошкільника, а також рівень методичної підготовки педагогів дошкільних установ, організатори українського дошкільля в діаспорі з початку 1950-х рр. ХХ ст. розгорнули активну роботу щодо підготовки навчально-методичних засобів для працівників дошкільля. Однак, на думку Світлани Романюк, «ускладнювався цей процес тим, що українським педагогам у діаспорі доводилося вирішувати у навчальному процесі декілька актуальних проблем: мовну, ідеологічну та виховну» [5, с. 346]. Хоча дослідниця має на увазі систему українського шкільництва, її міркування в повній мірі стосуються й дошкільля, оскільки саме тут закладалися основи національної освіти й виховання підростаючих поколінь діаспорних українців.

На перших порах в освітньому процесі дошкільних установ, як складової українського шкільництва в діаспорі, виховниці, наприклад, у Канаді користувалися читанкою «Українське дошкільля», виданою 1936 р. у Львові, окремі примірники якої свідомі емігранти привозили з собою у країну нового поселення. Однак, як засвідчує аналіз джерельної бази, не всі вміщені у ній твори були доступні і зрозумілі дітям, які народилися і виховувалися в англomовному середовищі та в зовсім інших, аніж в Україні, природних умовах. Не вирішували цієї проблеми й збірники творів українських дитячих письменників, що видавалися зусиллями громадських організацій і на їх кошти.

Використання цих та інших поетичних творів, що друкувалися на сторінках українських часописів у США та Канаді, а згодом у дитячих журналах «Веселка» і «Соняшник», в освітньому процесі дошкільних установ сприяло вихованню патріотичних, релігійно-моральних почуттів дітей та засвоєнню української мови – здебільшого вже як другої, іноземної.

Доцільно наголосити, що в навчанні української мови виховниці дошкільних установ найчастіше використовували як ефективні засоби забезпечення цього процесу вірші, пісні, ігри, забави і розваги, казки й байки. За їх переконаваннями, твори цих жанрів давали можливість дошкільнятам в емоційно-піднесеній, діяльнісно-ігровій формі краще засвоювати нову для них мову.

Такий підхід утвердився і знайшов практичне втілення в навчально-методичних виданнях наступних десятиліть. Так, розробляючи авторську «Програму для садочку» (1967), Стефанія Магус зауважує: «Потішаючим явищем є факт, що, загалом кажучи, українські організації в країнах нашого поселення, розуміють вагу Садків для дітей дошкільного віку й цим займаються. Але поважну проблему створює слабе знання рідної мови наших малят – а це стає на перешкоді користуванню матеріалами, що є приготовані для Садків. Діти не розуміють тяжких слів і складних речень. Заходить потреба впроваджувати в казки, пісеньки і віршики простенькі слова» [4].

Вважаємо такий підхід цілком закономірним, адже до садків і світличок у цей період вже приходили діти, які дуже слабо знали або й узагалі не володіли українською мовою. Тому основний акцент у їх навчанні ставився на засвоєння усного мовлення, а поетичні твори, пісні й ігри були цілком придатним для цього засобом.

Зазначимо, що в «Програмі для садочку», який авторка видала як «Підручник для садків», уміщено різноманітний дидактичний матеріал, що допомагає виконати основне завдання українського садочка – дати дітям знання української мови (насамперед розмовної) та виховати в них любов до своєї праатьківщини – України.

Відповідно до завдань садочка і авторського задуму, С. Магус дібрала різножанровий дидактичний матеріал, використання якого у виховному процесі розширює знання дітей про довкілля, в якому вони живуть, про взаємини людей у соціумі, побут і звичаї українців, навчає співати дитячих пісень, забавлятися іграми й розвагами, що загалом сприяють їх гармонійному розвитку. За змістом і структурою вміщені в посібнику твори відповідають психофізіологічним особливостям дітей дошкільного віку і, безперечно, зацікавлюють їх. Однак видається доцільним, для ефективного використання в освітньо-виховному процесі, згрупувати вміщені поетичні твори за тематичним принципом, позаяк спектр їх досить широкий і виховницям не просто зорієнтуватися в цьому розмаїтті, оскільки більшість віршів не має назв і перелік їх у змісті книжки відсутній.

Найцікавішими для дитячого сприйняття і досягнення виховної мети занять у садочку / світличці вважаємо поезію «Я є українець», «Українка я маленька», «До школи», «На день матері», «Молитва господня», «Що я люблю», «Зимова пригода», «Молитва дитини», «Українець я маленький».

Для кращого засвоєння пісні С. Магус дає такі настанови: «Нову дитячу пісеньку виховниця вчить у той спосіб, що перше сама переспівує цілу пісню, а тоді пояснює її зміст українською мовою, а коли потрібно, то теж і англійською, щоб пісня була вповні зрозуміла дітям. На початок вибирати легеньку пісеньку, як, наприклад, «Де ти, кицю, ходила?». Починати вчити по дві стрічки нараз. Якщо виховниця запримітить, що діти втомлені й втрачають зацікавлення, треба негайно зробити зміну й перейти з пісні на легенького віршика або якусь забаву з рухами, або маршування. Виховниця мусить все бути готова на таку зміну» [4, с. 3].

Слушні поради дає досвідчений педагог і до вивчення поетичних творів. На її думку, «починаючи вивчати новий віршик, треба насамперед розповісти дітям про його зміст і пояснити деякі слова. Коли вихованці вже вивчать два чи три рядки, тоді можна дати їм цілу строфу. І так поступово вивчати інші віршики – і легкі, і трудніші. Коли котрась дитина опанує віршик скоріше від інших, її можна покликати, щоб продекламувала цілий віршик перед групою».

Вважаємо за необхідне виділити серію з трьох підручників Софії Василичин «Дивись, слухай, говори» (Едмонтон, 1973), які укладено за зорово-слуховим методом і розраховані на початкове засвоєння мови [1; 2; 3].

Перша частина підручника С. Василичин «Дивись, слухай, говори. Осінь» відкривається невеличким вступним словом автора про те, що являє собою підготовчий клас, для якого він призначений. При цьому педагог стверджує, що існування підготовчих класів є «позитивним явищем і треба їх всюди організувати, тому що вони творять перехідний етап між садочком і рідною школою, готуючи дитину до читання і письма. Водночас авторка на-

голошує, що цей підручник створений насамперед для дітей, яких у розмовній мові треба підготувати до букварного періоду, тобто дітей, які ще не пишуть і не читають українською, а також для учнів 1-2 класів, які вже читають читанки і пишуть, але потребують вправлення в усному мовленні. Підручник може бути доповненням того, чого немає у читанках. У той же час батьки, які дбають про навчання дітей української мови, можуть успішно користуватися цим підручником удома. Важливим здобутком авторки є ґрунтовні загальні інструкції і методичні поради для вчителів щодо проведення навчальних занять за підручником з урахуванням вікових та психологічних особливостей учнів. Усі ці матеріали перекладені англійською мовою, але вважаємо за необхідне наголосити, що в основній частині підручника не вжито жодного англійського слова (це принципова позиція його авторки), відсутній у ньому і традиційний для багатьох українських навчальних книг у діаспорі перекладний словник. Його, на нашу думку, вдало замінюють численні ілюстрації, що розкривають значення слів, використаних у підручнику.

Ще одна принципова позиція С. Василичин як педагога і авторки підручника заслуговує на увагу. Досвідчений методист наголошує на тому, що граматики малих дітей не варто навчати, позаяк вони засвоюють мову природно, через слух, сприймають автоматично, де узгоджується рід, число, відмінок, а також інші основні закони мови. На її переконання, це справа нелегка і вимагає надзвичайної посвяти і терпеливості, бо треба багато разів повторювати одні і ті самі речення, використовувати різноманітні засоби і способи, щоб закріпити знання проробленого матеріалу. Кожне заняття повинно закінчуватися грою, демонстрацією, виконанням пісень і т.д.

Доцільно зазначити, що наявний у підручнику навчальний матеріал та його дидактичний супровід дають можливість урізноманітнювати пізнавальну діяльність дітей, забезпечувати їх розумовий, фізичний, моральний, естетичний розвиток, формувати навички співпраці в парі, групі, набувати практичних умінь користуватися українською мовою в різноманітних життєвих ситуаціях тощо.

Відповідно до авторського задуму і логіки навчально-виховного процесу в класах передшкільля перше заняття за підручником С. Василичин починається зі знайомства учительки з дітьми і проходить у вигляді такої бесіди:

– Добридень, діти! – Я ваша вчителька. – Я називаюсь -----. – Добридень, пані -----. – Ось хлопець. – Як ти називаєшся? – Я називаюсь Петро. – Він називається Петро. – Як він називається? – Він називається Петро.

Біля цього, на перший погляд, нескладного діалогу вчительки з дітьми розміщено графічний малюнок хлопчика з підписом унизу – Петро. Беручи участь у розмові, вихованці мимоволі запам'ятовують імена своїх ровесників, дізнаються про різні розряди займенників, які виокремлені в таблицю для тих дітей, що вже вміють читати.

Варто також відзначити, що підручник багатий ілюстративним матеріалом. Кожний малюнок підписаний. Наприклад: Я українець (малюнок хлопчика), Ми українці (малюнок групи дітей у національному одязі) [1, с. 3]. Увесь навчальний матеріал, присвячений знайомству учительки з ді-

тьми і дітей одне з одним, а також малюнки до них, розміщені на одній сторінці. Це полегшує їх зорове сприйняття, сприяє кращому запам'ятовуванню, формує увагу дітей і розвиває їх пам'ять.

До всіх малюнків, відповідно до методу навчання мови, підібрані розмовні вправи. Підручник С. Василичин вигідно вирізняється багатим дидактичним арсеналом. Урізноманітнюють роботу дітей ігри, з якими вони мають нагоду ознайомитись та вивчити у процесі засвоєння мовного матеріалу. Прикметною ознакою підручника С. Василичин є те, що вміщені тексти і діалоги розмов, а також відповідні їм ілюстрації («Ми українці», «Наша українська школа», «Прапори», «Українська мова», «Родина», «Наша хата», «Наша церква» та ін.) відповідають віковим особливостям дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Нові слова, з якими учні знайомляться на заняттях у класі передшкільля, подаються послідовно й обведені рамочкою. Вони вводять юних українців, які народилися в США та Канаді, у духовний світ країни народження та їх прабатьківщини, формують світогляд, виховують любов до української мови, до державної символіки, відкривають перед ними світ довілля, людських взаємин, стосунків з природою тощо.

Для розвитку творчих здібностей дітей, їх спритності й кмітливості у підручнику запропоновано різного роду вправи, завдання, ігри, а також тексти пісень з нотами і ритмічні вправи до них. Вважаємо, що такий прийом захоплює дітей, тому що має за мету не тільки навчити їх мови, співу пісні, а й фізично загартувати, оздоровити, тобто всебічно розвинути. Зрештою, він відповідає основному виду діяльності дітей – грі. Цікаві, безперечно, і вправи з елементами малювання (листя, його колбори або малюнок, підписаний словами, сонце, сніг, гарбузи, а над цими словами слово «осінь»). Завдання для дітей – підписати малюнки відповідними словами).

У підручнику дібрано матеріали не лише для читання, письма, малювання, а й подано завдання з математики. Користуючись ними, діти навчаться рахувати до десяти, розв'язувати задачі.

Важливим елементом дидактичної системи підручника С. Василичин є різного змісту тексти, за допомогою яких педагог має можливість перевірити рівень засвоєння дітьми мовного матеріалу. Так, на стор. 10 вміщено текст, який дає змогу виявити знання учнями лексичного значення вивчених слів. З цією метою вчителька демонструє предмет або показує малюнки із зображенням різних предметів, дітей, тварин, речей, якими зазвичай користуються діти у щоденному житті і пропонує учням назвати його.

Інший варіант тексту вимагає вже відповіді повними реченнями на запитання «Куди йдуть?» Діти, дивлячись на малюнок, повинні дати правильну відповідь [1, с. 15].

Використано і такий різновид текстів, як казка, в якій необхідно назвати пропущене слово або слова, зображені на малюнку і вслід за учителем повторити ціле речення (це може робити окремий учень, а також усі діти хором, щоб краще запам'ятати його). Для розвитку мовлення за малюнком учителька пропонує дітям самостійно, дивлячись на малюнки, розповісти всю казку з самого початку, кожен учень по черзі промовляє одне речення.

У кінці підручника під назвою «Нові слова» вміщено всі слова до кожного із 50 занять, які повинні засвоїти діти з змістом першої частини.

Отже, даний підручник є цікавою навчальною книгою для дітей будь-якого віку, оскільки його мета ознайомити учнів класу передшкільця з побутом, навколишнім середовищем, тваринним і рослинним світом, що сприяє їх усебічному розвитку, а також дає необхідні знання з української мови для спілкування в рідномовному середовищі.

Друга частина підручника С. Василюшин «Дивись, слухай, говори. Зима» відкривається подібними зверненнями до вчителів та батьків і методичними та специфічними порадами щодо організації навчальних. Відкривається підручник графічним малюнком зимової природи, будинку та снігової баби біля нього із заголовком «Зима». Цій же темі присвячено перше заняття. Зв'язний текст складається з простих речень про зиму та загадки з відповідними малюнками і таким чином викликає зацікавлення до вивчення наступних навчальних матеріалів про цю пору року. Далі проводиться робота з повторення слів, засвоєних під час опрацювання першої частини підручника.

Для виконання завдання «Скільки слів ти пам'ятаєш?» намальовано драбину, по якій піднімається учень, а біля кожного щабля – малюнок, назву якого повинні згадати учні. Якщо хтось не пригадає певного слова, падає вниз. У такий спосіб повторюється раніше вивчений матеріал. Перемагає той, хто запам'ятав найбільше слів і з кожним із них склав коротеньке речення. Для перевірки засвоєння лексики та уміння будувати прості висловлювання запропоновано сюжетні малюнки, які діти повинні стисло описати, та зображення певних предметів, речей, продуктів, тварин, птахів, рослин тощо, до яких діти мають дібрати слова, виголошені вчителем.

Мовленнєві уміння і лексичний запас слів збільшується під час вивчення тем «Сніжинки», «Сніг», «Зайчики в лісі», «Морозець, морозець», «Одяг для хлопця», «Одяг для дівчини», «Святий Миколай», «Перед Різдом», «Свята вечеря», «Різдо» та ін.

Важливо зазначити, що за даним підручником засвоєння мовного матеріалу поєднується з творчою працею дітей. Учні мають намалювати і вирізати сніжинки, що подані як зразок, зліпити снігову бабу, виготовити іграшки для новорічної ялинки тощо. Наприклад, у квадратику намальовано 4 малюнки, посередині 2 слова, діти мають з'єднати слова з відповідними малюнками. Вагомим напрацюванням автора є наявність у підручнику різного виду вправ для розвитку усної мови. Цьому ж сприяють ігри «Де падає сніг», «Тепло, зимно, гаряче», «Дивись і відгадай», «Що це?» та ін., пісні «Зайчики в лісі», «Білий сніжок», «Пісня Святого Миколая» тощо.

Відродно, що у підручнику С. Василюшин навчальний матеріал поступово ускладнюється, базуючись на принципах посильності, наступності, випереджаючого навчання. У ньому подано відомості про порядковий числівник. Засвоюючи його, діти вчать користуватися годинником. Запропоновано складніші за структурою вірші, пісні, вправи для ігор. Дібрана більша кількість нових слів, що значно розширює словниковий запас учнів. Підручник насичений малюнками, опис яких розвиває усне мовлення дошкільників і, відповідно, збагачує їх духовний світ, формує етнічну свідомість, забезпечує моральний і естетичний розвиток.

Висновки і пропозиції. Зважаючи на те, що проблема формування в дітей українського походження зацікавлення до вивчення материнської мови актуальності не втрачала, педагоги і в ці та наступні десятиліття вдавалися до пошуку ефективних засобів її вирішення. Оскільки в дошкільному та передшкільному віці провідною у навчанні є ігрова діяльність, досвідчені вихователі, вчителі рідних шкіл США та Канади активно застосовували в мовній освіті учнів ігрові методи й засоби. Результатом їх праці стали відповідні посібники, що з'явилися друком у різних країнах, де проживали українці та діяла система рідномовної освіти, що сприяла формуванню їх національної самосвідомості та збереженню етнокультурної ідентичності.

Список літератури:

1. Василюшин С. Дивись, слухай, говори. Підручник для початково-розмовної класи. Вінніпег: Рада Української Школи при УГПЦ в Канаді. Вінніпег, 1973. Ч. 1. 53 с.
2. Василюшин С. Дивись, слухай, говори. Підручник для початково-розмовної класи. Вінніпег: Рада Української Школи при УГПЦ в Канаді. Вінніпег, 1973. Ч. 2. 53 с.
3. Василюшин С. Дивись, слухай, говори. Підручник для початково-розмовної класи. Вінніпег: Рада Української Школи при УГПЦ в Канаді. Вінніпег, 1973. Ч. 3. 79 с.
4. Магус С. Підручник для садків. Канада, 1967.
5. Романюк С.З. Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX – початок XXI століття): монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. 518 с.

References:

1. Vasylyshyn S. (1973). Dyvys, slukhai, hovory. Pidruchnyk dlia pochatkovo-rozmovnoi klasy [Look, listen, talk. Tutorial for the elementary class]. Vinnipeh : Rada Ukrainkoi Shkoly pry UHPTs v Kanadi. Vol. 1.
2. Vasylyshyn S. (1973). Dyvys, slukhai, hovory. Pidruchnyk dlia pochatkovo-rozmovnoi klasy [Look, listen, talk. Tutorial for the elementary class]. Vinnipeh : Rada Ukrainkoi Shkoly pry UHPTs v Kanadi. Vol. 2.
3. Vasylyshyn S. (1973). Dyvys, slukhai, hovory. Pidruchnyk dlia pochatkovo-rozmovnoi klasy [Look, listen, talk. Tutorial for the elementary class]. Vinnipeh : Rada Ukrainkoi Shkoly pry UHPTs v Kanadi. Vol. 3.
4. Magus S. (1967). Pidruchnyk dlia sadkiv [Textbook for kindergartens]. Kanada.
5. Romaniuk S.Z. (2015). Rozvytok ridnomovnoi osvity ukraintsv u zakhidni diaspory (XX – pochatok XXI stolittia) : monohrafiia [Development of Ukrainian-language linguistic education in the western diaspora (20th beginning of the 21st century)]. Chernivtsi : Chernivetskyi natsionalnyi universytet.